

NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDAGI GULLARGA OID SO'ZLARNING MORFOLOGIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

*Mirzo Ulug`bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
Filologiya va tillarni o'qitish (nemis tili) 4-kurs talabasi*

G'ulomova Maftuna Nishon qizi

O'qituvchi: Yusupova Tuymajon

Annotatsiya : Ushbu maqolada nemis va o'zbek tillaridagi floronimlar (gullarning nomlanishi) qiyosiy tahlil gilinadi. Tadqiqot davomida ikki xil tizimli tillarda gullarning nomlanish tamoyillari, ularning morfologik tuzilishi, qo'shma sozlar yasalishi hamda semantik ko'chishlar organilgan. Maqolada har ikki tilning lisoniy manzarasi va gullarning xalq madaniyatidagi o'rni lingvokulturologik jihatdan ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Floronim, morfologiya, semantika, kompozitsiya, metafora, nemis tili, o'zbek tili, lingvokulturologiya.

Annotation: Dieser Artikel präsentiert eine vergleichende Analyse der Floronyme (Blumennamen) in der deutschen und der usbekischen Sprache. Im Verlauf der Untersuchung wurden die Prinzipien der Blumenbenennung, ihre morphologische Struktur, die Bildung von Komposita sowie semantische Veränderungen in zwei strukturell unterschiedlichen Sprachen analysiert. Darüber hinaus behandelt der Artikel das sprachliche Weltbild beider Sprachen und untersucht aus linguokultureller Perspektive die Rolle der Blumen in der Volkskultur.

Schlüsselwörter: Floronym, Morphologie, Semantik, Komposition, Metapher, deutsche Sprache, usbekische Sprache, Linguokulturologie.

Kirish

Tilshunoslikning eng qadimiy va boy qatlamlaridan biri bu o'simliklar olami leksikasi, ya'ni fitonimlardir. Fitonimlar ichida alohida estetik va madaniy qiymatga ega bo'lgan qism bu floronimlar — gullarning nomlanishidir. Gullar insoniyat hayotida nafaqat tabiat elementi, balki turli ramzlar, tuyg'ular va diniy-mifologik tushunchalar ifodachisi sifatida ham muhim rol o'ynaydi.

Nemis va o'zbek tillari o'zining kelib chiqishi va grammatik qurilishiga ko'ra tubdan farq qiladi. Nemis tili hind-yevropa tillari oilasining german guruhiga mansub bo'lib, flektiv-analitik xususiyatlarga ega. O'zbek tili esa oltoy tillari oilasining turkiy guruhiga kiruvchi aglyutinativ tildir. Ushbu maqolaning maqsadi mazkur farqlarga qaramay, gullarni nomlashda kuzatiladigan umuminsoniy mantiqiy universalialarni hamda har bir xalqning o'ziga xos milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

1. Nemis tilida floronimlarning morfologik yasalishi

Nemis tili soʻz yasalihi, ayniqsa, ot turkumidagi soʻzlarni hosil qilishda juda boy imkoniyatlarga ega. Nemis tilida gul nomlarining katta qismi "Komposita" (qoʻshma soʻzlar) shaklida boʻladi. Bu jarayonda ikki yoki undan ortiq mustaqil asoslar birlashib, yangi tushunchani anglatuvchi bitta soʻz hosil qiladi.

1.1 Determinativ kompozitalar

Nemis floronimlarida asosiy (aniqlanmish) soʻz sifatida odatda "Blume" (gul), "Glocke" (qoʻngʻiroq), "Rose" (atirgul) yoki "Nelke" (chinnigul) soʻzlari keladi. Birinchi komponent esa oʻsimlikning xususiyatini belgilaydi:

Sonnenblume (kungaboqar): Sonne (quyosh) + n + Blume (gul).

Glockenblume (qoʻngʻiroqgul): Glocke (qoʻngʻiroq) + n + Blume (gul).

Stiefmütterchen (moychechakning bir turi - anut koʻzlari): Stiefmutter (oʻgay ona) + chen (kichraytirish affiksi).

1.2 Derivatsiya va deminutivlar

Nemis tili floronimlarida kichraytirish va erkalash maʼnosini beruvchi -chen va -lein affikslari juda faol. Bu nemis xalqining tabiatga boʻlgan nozik munosabatini koʻrsatadi. Masalan, Maiglöckchen (marvaridgul) soʻzi "May oyi qoʻngʻiroqchasi" degan maʼnoni anglatadi.

2. Oʻzbek tilida floronimlarning morfologik yasalihi

Oʻzbek tilida gullar nomi yasalihiida aglyutinatsiya asosiy oʻrin tutadi, biroq tarixiy rivojlanish davomida fors-tojik va arab tillaridan oʻzlashgan qatlam juda kuchli. Oʻzbek floronimlarini morfologik jihatdan uchta guruhga boʻlish mumkin:

2.1. Tub floronimlar

Bularga asosan qadimiy turkiy yoki oʻzlashgan, lekin hozirda yaxlit soʻz sifatida qabul qilinadigan nomlar kiradi: Lola, Rayhon, Atirgul, Binafsha, Yasmin.

2.2. Yasama floronimlar

Affiksatsiya orqali hosil boʻlgan nomlar: Moychechak (moy + chechak), Sadafkay (sada

+ kay). Oʻzbek tilida gullarni nomlashda koʻpincha sifatdoshlar va otlar birikmasidan foydalaniladi.

2.3. Qoʻshma floronimlar

Oʻzbek tilida ham nemis tili kabi soʻz qoʻshish usuli mahsuldor. Odatda "gul" soʻzi ikkinchi komponent boʻlib keladi: Sariqgul, Chinnigul, Namozshomgul, Gultojxoʻroz. Bu yerda birinchi qism gulning rangi, ochilish vaqti yoki shaklini bildiradi.

Semantik tahlil va motivatsiya. Gullarning nomlanishi (nominatsiyasi) har doim maʼlum bir mantiqiy asosga yoki "motivatsiya"ga ega boʻladi. Nemis va oʻzbek tillarida bu motivatsiyalar koʻpincha oʻxshashdir.

Motivatsiya turi	Nemis tilida misol	O'zbek tilida misol
Rangga ko'ra	Blaustern (Ko'k yulduz)	Qizikgul, Oqgul
Shaklga ko'ra	Löwenmaul (Sher og'zi)	Arslonog'zi
Vaqtga ko'ra	Nachtkerze (Tungi sham)	Namozshomgul
Joyga ko'ra	Heiderose (Sahrigul)	Tog'lola

2.4. Zoofitonimlar (Hayvon nomlari bilan bog'liq gullar)

Ikkala tilda ham gullarni hayvonlar tana a'zolariga o'xshatish juda kuchli. Masalan, nemis tilidagi Löwenmaul va o'zbek tilidagi Arslonog'zi bir xil semantik asosga ega. Shuningdek, nemis tilida Hundsrose (it atirguli) va o'zbek tilidagi Itburun (na'matak) so'zlari o'simlikning yovvoyi yoki sifatsiz ekanligiga ishora qiluvchi salbiy-metonimik ma'noni tashiydi.

3. Lingvokulturologik xususiyatlar

Floronimlar har bir xalqning lisoniy dunyo manzarasida o'ziga xos rang-baranglikni ifodalaydi. Bu yerda milliy mentalitet va tarixiy an'analar namoyon bo'ladi.

Nemis madaniyatida: Kornblume (Makkajo'xori guli yoki buzoqboch) Germaniya tarixida milliy ramz darajasiga ko'tarilgan. U sadoqat va kamtarlik timsoli hisoblanadi. Vergissmeinnicht (Meni unutma) guli esa nemis romantik adabiyotida muhabbat va xotira ramzi sifatida juda keng qo'llanilgan.

O'zbek madaniyatida: Lola o'zbek xalqi uchun nafaqat bahor elchisi, balki mumtoz she'riyatdagi eng faol obrazdir. Alisher Navoiy asarlarida lola oshiqning qonga to'lgan ko'zlariga yoki yorning yuziga o'xshatiladi. Rayhon esa o'zbek xonadonlarining muqaddas hidi, poklik va xushmuomalalik ramzi hisoblanib, hovlilarda alohida mehr bilan parvarish qilinadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, nemis va o'zbek tillaridagi floronimlarning morfologik-semantik xususiyatlari har bir tilning grammatik imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda shakllangan. Nemis tilida kompozitsiya usuli orqali murakkab tushunchalarni bitta so'zga sig'dirish ustun bo'lsa, o'zbek tilida ko'proq tasviriy ifodalar va fors-tojik tillari ta'siridagi leksik qatlam muhim o'rin tutadi.

Semantik jihatdan ikki tilda ham metaforik ko'chishlar (hayvonga, buyumga yoki vaqtga nisbat berish) o'xshashdir. Bu esa inson tafakkurining dunyoni idrok etishdagi universalligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, har bir gul nomi ortida yashirin bo'lgan ramziy ma'nolar xalqning o'ziga xos tarixiy yo'li va madaniy qadriyatlarini aks ettiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Duden - Das Herkunftswörterbuch: Etymologie der deutschen Sprache.
2. H. Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent, 2005.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent, 2006-2008.
4. Grimm, J. und W. Deutsches Wörterbuch